

Jerzy Duma

Wybrane nazwy jezior z terenu Welskiego Parku Krajobrazowego i najbliższej okolicy

Prace Językoznawcze 14, 79-88

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Jerzy Duma
Warszawa

Wybrane nazwy jezior z terenu Welskiego Parku Krajobrazowego i najbliższej okolicy

Some of the names of lakes in the area Welski Landscape Park and surrounding areas

The present linguistic analysis of thirteen name of lakes in Welski Park Krajobrazowy on Masuria in Poland shows baltic, german and polish origin of this names.

Słowa kluczowe: Warmia i Mazury, Welski Park Krajobrazowy, hydronimia, nazwy jezior
Key words: Warmia and Masuria, Welski Landscape Park, hydronimia, the names of lakes

Welski Park Krajobrazowy obejmuje obszar środkowego biegu rzeki Wel koło Lidzbarka Welskiego na wschód od Brodnicy i południowy-wschód od Lubawy.

Obszar Welskiego Parku Krajobrazowego i najbliższej okolicy to teren licznych jezior i rzek, których nazwy zawierają cechy różnych języków indoeuropejskich. Można tu wyróżnić tzw. nazwy „staroeuropejskie”¹, nazwy (staro)pruskie, nazwy niemieckie i polskie. Zwłaszcza archaiczne, podobnie jak na pozostałych terenach Polski, są tu nazwy rzek, por. n. rz. *Wel* (w zapisie *Vela* z 1260 r. SG XIII 197, 688, KM, *fluviis Wyel et Wkra* 1526 KM, niem. *Welle* Biolik 1994:141 łączona z pie. rdzeniem **uelH-/*ulH-* m.in. ‘biec, toczyć się’, por. niem. *Welle* ‘fala wodna’ EWD III 1958 na pełnym stopniu wokalizmu z samogłoską **-e-*; na stopniu zanikowym wokalizmu mamy lit. *Vilnis*, ros. волн ‘a’ ‘fala’ Vasmer I 339, scs. вълати сѧ ‘falować’² BER I 207 < **-l-*, z ewentualnym sufiksem na stopniu

¹ Termin używany głównie przez badaczy niemieckich (*alteuropäisch*), którzy najstarszą warstwę praindoeuropejskich nazw rzek odnoszą do niezidentyfikowanego etnicznie ludu mówiącego językiem grupy indoeuropejskiej na terenie dawnej Europy; termin stosowany jest też w serii „Hydronimia Europaea” (T. I–XX). Red. W. P. Schmid. Stuttgart 1985–2005, w której opisane są hydronimy z terenu Polski.

² Od tego może derywat **v̄l-b* ‘wilgoć, ciecz, woda’ tkwiący w nazwie *Wawel*, zob. Biolik 1994: 141 < **V̄l-v̄l-b* **-wyniosłość nad rozlewiskami, bagnami*’.

zanikowym *-n-, końc. *-eH₂)³. Nazwa rzeki *Wel* stała się podstawą dla nazwy całego parku krajobrazowego.

Inne archaiczne nazwy w tej okolicy to nazwy rzek *Drwęca*⁴, *Łyna*⁵ czy *Wkra*⁶ i in.

Późno udokumentowane nazwy jezior są we współczesnej hydronimii polskiej zwykle zależne od nazw rzek⁷, od nazw miejscowych bądź od nazw osobowych – zwłaszcza w warstwie najnowszej, por. n. jez. *Wulpińskie* dziś obocznie *Tomaszkowskie*⁸ – drugi, późny wariant nazwy jeziora pochodzi od n. m. *Tomaszkowo*. W grupie jezior większą samodzielność nazewniczą wykazują zwykle duże obszary wodne, jak np. *Jezioro Gopło*, *Jezioro Miedwie*, *Oświn* (te dwa ostatnie na Pomorzu Zachodnim, zob. przyp. 7 i 13) itp.

Jednak na terenach mieszanych etnicznie lub na obszarach o ludności, która stawała się wielojęzyczna i przechodziła na języki pierwotnie jej obce (na

³ Nazwa **Vela* miała więc zapewne pierwotnie pełny, a nie zanikowy stopień wokalizmu rdzenia, a więc *-e- a nie *jer* dający tzw. ruchome *e* w tzw. mocnych pozycjach. Mniej pewne łączenie z ps. przymiotnikiem **velhjb* ‘wielki’ BSE 693.

⁴ Od pie. rdzenia **dreu-/dru-* ‘biec’, zob. J. Udolph: *Die Stellung der Gewässernamen Polens innerhalb der alteuropäischen Hydronymie*. Heidelberg 1990, s. 111; suf. imiesłowowy **-ant-/*-ent-* i **-ja*, por. podobne formy na terenie Pomorza Zachodniego – J. Duma: *Kilka ciekawych nazw terenowych Pomorza Zachodniego (z wieloznacznym elementem *-anc, niem. -anz)*. [W:] *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Red. M. Biolik, J. Duma. Olsztyn 2011, s. 161–168.

⁵ Od pie. rdzenia *H₁elH-/*H₁olH-* ‘biec szybko’, por. M. Biolik: *Hydronimia dorzecza Pregoly z terenu Polski*. Olsztyn 1987, s. 138, suf. na stopniu zanikowym *-n-, końc. *-eH₂, por. też polskie apelatywy z tymi rdzeniami: *jeleni* i *łania* (< **H₁elH-en-* : **H₁olH-n-*).

⁶ Od rdzenia **uej-k-/uej-g-* : **uik-/uig-* rozszerzonego o *k/g* starszego **uej-* ‘wyginać się, kręcić, wić się, płynąć’, por. Walde I 223, por. polskie *wić się*. Zapisy nazwy tej rzeczki zgromadziła M. Biolik 1994: 141 i J. Udolph: *Wykara* 1303, *aquam Wickere*, *Wickeram* 1314–35, *die Wicker*, *in die Wickere* XIV w., *ad fluvium Wikere* 1335–51 i in., *Wicker Fl.* 1796 (Udolph 311). Byłby to ten sam pie. rdzeń, co w n. rz. *Wkra* na pełnym stopniu wokalizmu rdzenia i sufiksu, a więc **uejk-or-eH₂*. Wokalizm rdzenny w formach polskich uległ monoftongizacji i skróceniu do **b*, który zanikał w pozycji słabej: *Wkra*, a w derywacie *Wkierka* samogłoska *e* pochodzi z form niemieckich: *Wicker* rozszerzonych tylko deminutywnym suf. **-bka*, zob. Biolik 1994: 141–2.

⁷ W starszych przekazach również można obserwować ich zależność od innych nazw, np. od n. rz. *Gwda* (*Chuda* 1260, *Kuddam* 1311 itp. : pie. **kuejd-* Udolph 117, 121, por. *świt*, *świecić*, *kwiat*) utworzono n. jez. pod Debrznem: *Quetzk* 1336, *Qwyeczsko* 1433 Babik 129 (**Kv̄d-̄bsko*); od n. rz. *Leba* (*ad Lebam* 1140 HE 2 59, *Lyeba* 1470–80, *na rzece Lieba* Udolph 137 : pie. **loib-ā* : **leib-* : **lib-* ‘wilgoć, płynąć’ Udolph 138) – n. jez. *Lebsko* (*Lebsco* 1252, *Lebzco* 1260 HE 2 60); por. też np. rzeka *Wda* (*Vda* 1239 HE 1 35 od pie. **uid-* : **uejd-* ‘wyginać się’ HE 1 36) – jez. *Wdzydze* (*stagno Videncze* 1258, *Wydencz* 1284 HE 1 156 z archaicznym suf. **-e-nt-je*, por. J. Duma: *Kilka ciekawych nazw terenowych Pomorza Zachodniego (z wieloznacznym elementem *-anc, niem. -anz, zob. przyp. 4)*, a w naszej okolicy od n. rz. *Drwęca* (*Drvancha* 1230 Biolik 1994: 106 : pie. **dreu-* ‘biec, płynąć’, suf. **-ant-ja*) jez. *Drwęckie* (*se Drywanczyn* 1332 Biolik 1994: 107) itd. Daleko jednak od ustalenia zakresu zależności i samodzielności nazw jezior od innych form nazewnictwa, gdyż prace nad hydronimią Polski ciągle trwają i nie można mówić o jakichś pełnych podsumowaniach w skali kraju. Nazwy dużych zbiorników wodnych typu *Jezioro Gopło*, *Miedwie*, *Sniardwy* i in. nie wykazują dziś nawiązań do nazw rzek czy nazw miejscowości.

⁸ Nazwa jeziora *Wulpińskiego* (pod Tomaszkowem i Dorotowem na południe od Olsztyna) w zapisach zgermanizowanych ma formy pruskie: *lacum Wlpyng* 1348 (: pie. rdzenia **ul-p/k^w-*, por. pol. *wilk*, lit. *vilkas* i *lāpė* ‘lis’ (inaczej Fr I 340), lac. *lupus*; suf. prus. *-ing* por. analogie Biolik 272–3), zaś po winie pojawia się nazwa oboczna *Jezioro Tomaszkowskie* al. *Jezioro Wulpińskie*, zob. szczegółowo A. Pospiszylowa: *Toponimia południowej Warmii. Nazwy terenowe*. Olsztyn 1990, s. 181.

opisywanym terenie dawnych Prus głównie na język niemiecki) w nazwach jezior mogły zachować się formy starsze – stąd nawet w nazwach małych obiektów wodnych można odkryć czasami ślady staropruskiej hydronimii.

Wracając do wyżej zarysowanej tendencji w zakresie hydronimii polskiej zapytać, dlaczego nazwy rzek mają przeważnie bardziej archaiczną budowę od nazw jezior? Dlaczego interpretacja nazw rzek jest zazwyczaj trudniejsza, bardziej kontrowersyjna od interpretacji większości nazw jezior? Wyjaśnienie tkwi zapewne w dawnej funkcji rzek, ponieważ w przeszłości były one także drogami lub wyznacznikami szlaków w słabo zaludnionej i lesistej okolicy. Ich nazwy stawały się swoistymi drogowskazami⁹. Zmiana nazwy takiego „drogowskazu” prowadziłaby do mylenia drogi, np. przez kupców prowadzących dalekosiężny handel. Na początku naszej ery kupcy ci przywozili na wymianę cenne przedmioty – przeważnie z kręgu kultury śródziemnomorskiej poruszając się utartymi szlakami – głównie wzdłuż cieków wodnych¹⁰. Dlatego nawet czasami małe rzeki Polski dzisiaj centralnej noszą lub nosiły archaiczne nazwy, np. *Nrowa* dziś *Utrata* (ta późniejsza forma od nazwy karczmy *Utrata*) czy *Bzura*¹¹.

Natomiast jeziora i ich nazwy miały zwykle charakter lokalny, tzn. o niewielkim zasięgu we wspólnocie komunikatywnej, gdyż zajmowały mniejsze odcinki przestrzeni. W Wielkopolsce małe jeziora, części większych jezior, a nawet poszczególne tonie rybackie miały swoich właścicieli – były nawet przekazywane zapisem testamentowym. Ich nazwy dają się zwykle łatwo zinterpretować na gruncie języka polskiego lub niemieckiego. Natomiast rzeki, zwłaszcza większe, stawały się często centrum osadnictwa jakiegoś plemienia, np. *Wiślan*, *Obodrzytów*, *Czrezipian*, *Polabian* itp., jednocząc te ludy gospodarczo i później politycznie, bo nad nimi rozwijały się zwykle główne ośrodki władzy.

Dla większości nazw jezior Welskiego Parku Krajobrazowego i jego okolic przeważnie nie mam starszej dokumentacji i dysponuję ich nazwami współczesnymi, które zgromadzone zostały w tzw. *Hydronimii Wisły* (HW). Dokumentacja nazw została uzupełniona o zapisy historyczne z NMP i KM oraz z różnych stron internetowych (spis źródeł zamieszczam w przypisach i skrótach). Nazwy jezior podane są wzdłuż biegu rzeki Wel. Próba – zwykle niejednoznacznej – lingwistycznej interpretacji tych nazw przedstawia się następująco:

⁹ Często osady zakładane w okolicach źródeł rzek nosiły nazwę rzeki, np. n. m. *Wisła*, *Pilica* i in. od nazw rzek *Wisła*, *Pilica*.

¹⁰ Por. J. Duma: *O pewnej zgodności zachodzącej między występowaniem przedślowińskich nazw w dorzeczu Pilicy i Bzury a przebiegiem szlaków bursztynowych*. „Studia Slawistyczne” 1: *Nazewnictwo na pograniczach etniczno-językowych*. Białystok 1999, s. 99–108.

¹¹ *Nrowa* od rdzenia pie. **ner-*/**nor-* ‘nurkować, zanurzać się, dziura, dół’, suf. **-w-*; *Bzura* od pie. **b^hr-* : *b^her-* ‘niosę, biorę’, sufiksy: **-eu-r-*, zob. J. Duma: *Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza z całym dorzeczem Pilicy*. TNW. Warszawa 1999, s. 30–1, 28.

1. *Rumian* (jez.) a. *Rumiańskie, Jez.-* a. *Roman* 1303 a. *Romna* 1338¹² a. *Romanowskie, Jez.-*; niem. *Rumian-See* 1911 TK 25 na zach. od m. Szczupliny Zapewne pierwotnie pruska nazwa jeziora. Nazwę należy chyba kojarzyć z n. m. *Rumy* (w zapisie *Rome* 1507 HE 1993: 247) w gminie Dźwierzuty, a także z nazwami rzeki *Rominta* i *Ramia*, które od rdzenia *ram-* tkwiącego w lit. *ramūs* ‘cichy, spokojny, łagodny’, *rāmas* ‘spokój’ Fr II 695, prus. *rāms* ‘obyczajny, skromny, grzeczny’ Biolik 186, 192 oraz n. rz. lit. *Rōmara, Romintė* Vanagas 280. W tym wypadku zagadkowe są formy sufiksalne z rozszerzeniem *-n-* na różnym stopniu wokalizmu¹³. Można nazwę jeziora łączyć też z lit. *raumuō, -meñs* ‘muskul, mięsień, chude [rumianie] mięso muskułu’, lot. *ruōdmenins* ‘wędzone mięso’ Fr II 707, co łączy się dalej z pol. *rumiany* ‘zacierwieniony’ BSE 527¹⁴ (o starszej w językach słowiańskich semantyce), stbułg. *рoумѣнь* ‘ogień’ BER VI 343¹⁵. Możliwe jest też powiązanie z pie. rdzeniem **rou-* : **reu-* : **ru-* w znaczeniu ‘miejsce, przestrzeń’ Walde II 356–7, tkwiącym też w gockim *rūms*, niem. *Raum* ‘wolne miejsce, przejście, wolna droga’ Walde II 356, suf. pie. **-mo-*, por. też starosaskie *rūmian* ‘oczyszczać’ EWD III 1381–2 (oraz także n. m. *Rumia*¹⁶), zapożyczone w kasz. *rum* ‘przestrzeń, miejsce’ Sychta IV 367 i pokrewne polskiemu *równy* < **(o)ruo-* Boryś 524–5¹⁷. W tym wypadku w nazwie jeziora nastąpiłoby rozszerzenie suf. **-mon-* : **-mn-*. Do tej formacji nawiązuje też lit. n. rz. *Rūmė* Vanagas 284. Nazwa wtórnie kojarzona mogła być też z n. os. **Romian*, por. *Romien* SSNO lub lit. n. os. *Romānas* LPŽ II 619, *Rūminas* LPŽ II 638, co jednak związane jest z innymi nazwami osobowymi, np. ros. *Рюмун*. Od nazwy jeziora utworzono nazwę miejscowości *Roman* 1341, *Rumyann* 1338 (daty zob. przyp. 10), dziś *Rumian*. Natomiast od tej nazwy miejscowej powstała nowsza forma nazwy jeziora *Romanowskie* XIX w. KM; suf. *-owskie* (z wtórnym skojarzeniem podstawy z imieniem *Roman*), zaś forma *Jezioro Rumiańskie* od n. m. z suf. *-skie*.

¹² Formy nazw pochodzą z HW, natomiast daty ze strony internetowej <www.sciaga.pl/tekst/6904970-dzieje_parafii_i_kosciola_sw_barbary_w_rumianie>. Nie jest to datowanie pewne.

¹³ Mogło to być prus. **-ein-*, jak w n. jez. **Lang-ein-* dziś Łęgajńskie (: lit. *lāngas* ‘dziura, dół’) lub **-in-*, jak w n. jez. **Asw-in-s* (: lit. *ašvā* ‘kobyła’, por. też łac. *equus* ‘koń’) i jez. *Oświn* na Pomorzu Zachodnim.

¹⁴ Z dawnego pie. **rouđ^h-men-* ‘jasnoczerwony, zacierwieniony’; por. też pokrewne *ruda* : *rdza* : *rydź*.

¹⁵ Wyraz miał zatem w lit. zmienione (ukonkretnione) znaczenie – w tym wypadku wtórne do znaczenia w pol. *rumiany*, co wynika z etymologii **rudh-men-* : *rudy*, *rdza* itp. zob. też przyp. 13.

¹⁶ Zob. *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*. Red. H. Górniewicz i Z. Brocki. Gdańsk 1978, s. 122–3. Możliwość taka wskazana została przez recenzenta, prof. Edwarda Brezę.

¹⁷ Jeśli ta paralela jest prawidłowa, można pogodzić obie formy przez rekonstrukcję obocznych form pie. rdzenia jako **(H)rou-* : **(H)reu-*. Dla gr. *εὐρύς* ‘szeroki’ (Walde II 357) też podobna oboczność zachodzi przy redukcji rdzenia do stopnia zanikowego. BER VI postać prasłowiańską rekonstruuje jako **arves-* zachowaną w derywacie *rówieśnik*. Wynika z niego, że dawne **(H)rou-* zostało rozszerzone w *rówieśnik* sufiksem **-os-* : **-es-* a później **-bn-ikъ*.

Nazwa rzeczki *Rumienica* KM, HW 235 w przekazach: *Ramnite* też powstała od nazwy jeziora prus. suf. **-it-*, por. Biolik 281, zamienionym później przez słowiański suf. *-ica*.

2. *Zarybinek* (jez.) a. *Rybińskie, Jez.* – HW 235; niem. *Rieben See* a. *Rybin* HW 235, *Zaribinne-See* 1911 TK 25 – Od nazwy malej osady na południowym brzegu *Zarybinek* (*Zarybinko* 1867, *Zaribinne* 1911 TK 25)¹⁸, to zaś od n. m. *Rybno* (w zapisach: *Rybyn* 1335, *Rybin* XIV w., *Rieben* 1400, *Ribyn* XV w., *Reybenn* 1570 itd.) z prefiksem *za-* i sufiksem *-ek*. Starsze, niemieckie nazwy jeziora nawiązują do zapisów dużej wsi *Rybno*. Od tej nazwy wsi powstał także wariant *Jezioro Rybińskie*, suf. *-skie*.

3. *Grabacz* (jez.) HW 235 – Zapewne nazwa jeziora przeniesiona z n. m. *Grabacz* 1911 TK 25, wcześniej młyn *Grabac* 1646, *Grabacz* 1676 NMP III 322, który zapewne od n. os. młynarza **Grabacz*, por. *Grabek* SSNO (: *grabacz* ‘sak, sieć, sidła’ SW).

4. *Tarczyńskie, Jez.-* a. *Tarczyny* (jez.) a. *Welskie, Jez.* – HW 235; niem. *Werry-See* 1911 TK 25 – Od n. m. *Tarczyny* z suf. *-skie*. Nazwa miejscowości niem. *Tarczyn* 1911 TK 25 pochodzi zapewne od n. os. *Tarcza* lub *Tarczyn* SSNO (: *tarcz, tarcza* SW); suf. *-in* lub w liczbie mnogiej z końcówką *-y* (tzw. nazwa rodowa). Bez modyfikacji słowotwórczej nazwę przeniesiono z miejscowości na jezioro *Tarczyny*. Natomiast wariant *Jezioro Welskie* powstał od n. rzeki *Wel* (zob. przypis 2 i 3); suf. *-skie*. Nazwa niem. *Werry-See* nawiązuje do n. m. *Wery* niem. *Werry* 1911 TK 25 ta zaś może od n. os. *Wera* SNW X 157 w pl. z końcówką *-y*. Mniej pewne łączenie z pie. rdzeniem **uer-* m.in. ‘wilgoć, woda, deszcz’ por. Walde I 268.

5. *Gronówka* (jez.) a. *Gronówko* (jez.) HW 235; niem. *Gronowo-See* 1911 TK 25 – Od n. m. *Gronowo* (w zapisach : *Grunau* ok. 1400, *Gronowo* 1646 NMP III 392); suf. *-ka*. Zapis *Gronówka* sugeruje, że mogła to być pierwotnie nazwa strugi (rodzaj żeński jest nietypowy dla nazwy jeziora). Drugi wariant z suf. *-ko*. Nazwa miejscowości, pierwotnie niemiecka od *grün* ‘zielona’ i *Aue* ‘łąka’, została adaptowana do języka polskiego przez podstawę skojarzoną z wyrazem *grono* i suf. *-owo*.

6. *Grądy* (jez.) a. *Grądzkie, Jez.-* a. *Rzeczehowskie, Jez.-* a. *Turczyńskie, Jez.-* HW 235 – Od n. m. *Grądy* (a ta w zapisach: *Grondisch* ok. 1400, *Grądy*

¹⁸ Datacje ze strony internetowej mogą budzić wątpliwości, co do źródeł i poprawności, zob.: <www.jezioro.com.pl/miasta/miejscowosc.html?id=138>.

1737 NMP III 359, *Grondy* XVIII w.)¹⁹. Niemieckie formy nazwy miejscowości sugerują jej pochodzenie od gw. holenderskie *grond*, niem. *grund* m.in. ‘głęboka dolina, wąwóz’ (por. EWD I 614, por. też pol. *grunt* z niem. BSE 182), z niem. suf. *-isch*. Mogła być to pierwotnie nazwa doliny i jeziora. Nazwa skojarzona została z pol. *grąd* ‘miejsce wzniosłe i suche pośród łąk błotnistych; łąd, ostrów między wodą’ SW w pl. z końcówką *-y*. Współczesny termin *grąd* ‘wielogatunkowy las liściasty lub mieszany z przewagą grabu i dębu, niekiedy z domieszką lipy drobnolistnej i szerokolistnej, klonu, jawora i świerku’ jako termin specjalistyczny wykształcił się później i nie mógł stanowić podstawy dla stworzenia nazwy miejscowej. Wariant *Jezioro Grądzkie* od n. m. *Grąd*; suf. **-skie* z uproszczeniem **-d’skie* na *-dzkie*. Oboczną nazwę *Jezioro Rzeczechowskie* – wobec braku nazwy miejscowej – wywodzić trzeba od n. os. **Rzeczech*, por. *Rzeczko* SSNO – może za pośrednictwem jakiejś nazwy zagrody; suf. *-ow-skie*. Nazwa *Jezioro Turczyńskie* to zapewne błędny odczyt *Jeziora Tarczyńskiego* zob. wyżej, bądź też jakiegoś skojarzenie z n. os. lub etniczną *Turczyn* SSNO; suf. *-skie*.

7. *Zakrocz* (jez.) HW 235; niem. *Zakrocz-See* 1911 TK 25 – Zapewne od n. os. **Zakrocz* : *zakroczyć* RospondSE 444 : *kroczyć, przekroczyć* ‘iść, przejść’, por. nazwę miasta *Zakroczym* : n. os. *Zakroczym* SSNO (: *kroczyć*).

8. *Wąpiersk* (jez.) HW 235 to zapewne oboczna nazwa Jeziora Jeleń (zob. niżej) – Od n. m. *Wąpiersk* (w zapisach: *Wampertsch, Wamperschke* 1410, 1411, *Wompiersk* 1411²⁰), a ta złożona z pefiksu **vq-* ‘między’ i dawnego **pbrq*, **perti* ‘idę, prę’ rozszerzonego suf. **-bskʷ*, co powoduje wokalizację rdzennej samogłoski jerowej w *e*, por. co do budowy z prefiksalnym **vq-* np. n. m. *Wąsosz* i sufiksem **-bskʷ* n. m. *Wąchock* (< **Vq-xod-bskʷ* RospondSE 416–7 w znaczeniu ‘przejście’). Nazwa miejscowa, oznaczająca kiedyś miejsce przejścia między jeziorami, bagnami, została przeniesiona na nazwę jeziora zapewne od strony miejscowości – czyli na południe od niej.

9. *Jeleń* (jez.) HW 236 obocznie *Wąpiersk*; niem. *Jellen-See* 1911 TK 25 – Nazwa jeziora zapewne pochodzi od n. m. *Jeleń*, niem. *Jellen* 1911 TK 25 (w zapisach: *Gellen* 1400 NMP IV 164, *Jelyeny* 1526, *Jelienie* 1570 NMP IV 164). Nazwa miejscowości od ap. *jeleń* lub n. os. *Jeleń* SSNO w XIV w. w pluralis z końc. *-e*. Była to zapewne tzw. nazwa rodowa równa n. os. w sg. a później w pl. Mniej prawdopodobne odczytanie jej jako przymiotnika *jelenie* : *jeleń* z suf. **-bje*, co jednak się zdarza²¹.

¹⁹ Ostatni zapis według strony internetowej <www.jezioro.com.pl/miasta/miejscowosc.html?m=47>.

²⁰ Według strony: <pl.wikipedia.org/wiki/Wąpiersk>.

²¹ Por. część jez. Wdzydze – *Jelenie* w monografii E. Brezy: *Toponimia powiatu kościerskiego*. Gdańsk 1974, s. 203.

10. **Lidzbarskie, Jez.-** HW 236; niem. – Od n. m. *Lidzbark* (w zapisach: *Lautenburg* 1320–1331 RospondSE 187, *Lautenburg*, *Luterberg*, *Litteberg*, *Lutinberg*, *Lecharg* 1400, *Litteberg* alias *Ludberg* 1466, *Liudbark*, przy *Liczbarku* 1570 i in. NMP VI 105–6, założony przez *Ottona von Luttenberg*; suf. *-skie*.

11. **Wielkie Piaseczno** (jez.) HW 236, **Piaseczno** Mp 100 – I cz. od *wielkie*; II cz. od n. m. *Piaseczno*, a to od *piasek*, suf. *-no*.

12. **Wielkie Leżno** (jez.) a. **Wielkie Leżno** (jez.) HW 236 – Od n. m. *Wielkie Leżno* i *Małe Leżno* Mp 100 (w zapisach: *Lesen Gr* und *Kl.* 1400, *Groszen Lezen* 1410, *Grose Lesnau*, *Cleine Lesin* 1414, *Lezno Wielkie*, *Lezno małe* 1666 NMP VI 90–1), co od *leżć*, por. też *lazić*, *laz* z możliwymi adideacjami do *las*, suf. *-no*.

13. **Kielpińskie, Jez.-** HW 236 – Od n. m. *Kielpiny* Mp 100, suf. *-skie*. N. m. w zapisach: *Kolpiner* 1387, *Kulpink* 1437, *Kielpiny* 1641, wsi *Kielpina*, *Kielpin* 1664 NMP IV 443 zapewne przejęta z nazwy jeziora, a to od zaginionego wyrazu **kļpъ* ‘łabędź’ SISE II 146–7, suf. *-ino* (w n. m. wtórna pluralizacja).

14. **Hartowickie, Jez.-** HW 236, lacum *Zcertowicz*, *Czertofcz* 1338 NMP III 467–8 – Starsze zapisy od *czart* ‘diabeł’, suf. złożony *-owiec* sugeruje derywację uniwerbizującą z nazwy dwuczłonowej **Czartowe Jezioro* suf. *-ec*. Nowsza forma *Jezioro Hartowiec* powstała od n. m. *Hartowiec* Mp 100, suf. **-skie* z uproszczeniem **-ckie* na *-kie*. Nazwa miejscowości w zapisach: *Czertowicz* (1324-49) 1371, *Czartoffcz* 1371, *Hartowiec* 1535 itd. NMP III 467-8 została przeniesiona z formy nazwy jeziora **Czartowiec* z późniejszą zmianą *Czart-* na *Hard-* pod wpływem skojarzenia z niem. *hard* ‘twardy, ostry’ NMP III 468.

Przedstawiony wykaz czternastu nazw jezior (z wariantami) nie jest wykazem kompletnym. Nie ma też kompletnej dokumentacji tych nazw, gdyż zapisy form podawane z Internetu nie zostały przeze mnie źródłowo zweryfikowane. Dlatego należy do nich podchodzić bardzo ostrożnie. Na kompletowanie nazewnictwa tego obszaru i jego dokładniejszą analizę potrzeba więcej czasu – by przestudiować stare źródła i mapy, zestawzić to z materiałem hydronimicznym innych części Warmii i Mazur.

Wśród nazw miejscowych i jeziornych uderza łatwość przenikania się nazewnictwa pruskiego z późniejszym niemieckim i polskim. Jest ona szczególnie wyraźna w n. jez. *Grądy* oraz w opisaney przez Marię Biolik nazwie jeziora **Brzeźno** (jez.) a. **Brzezińskie, Jez.-** HW 235; niem. *Birkelink* 1354 a. *Brehsner See* 1663, *Bergling See* 1926 NMP I 393 a. *Brehmer Sehe* HW 235 – Od niem. *Birke* ‘brzoza’ rozszerzonego suf. **-l-ing*. Biolik 1994:100 uważa pierwsze zapisy za tłumaczone na niemiecki z pruskiego *berse* ‘brzoza’ Fr I 40-1, też n. miesiąca *beržēlis* ‘kwiecień’ Fr I 41. Ostatecznie M. Biolik rekonstruuje wyjściową

nazwę jako pruską **Berzelings* ‘jezioro, nad którym rosną brzoźki’. Zapis *Brehsner See* sugeruje, że nazwa była tłumaczona na język polski jako **Brzeźno* z dodanym niem. suf. *-er*, por. od skróconej n. jeziora n. m. *Brzeźno Mazurskie* w zapisach: *Brysin* 1397, *Brisen* 1419, *Birckling* 1480, *Bergling* – *Brzeźno* 1879 i in. NMP I 393. Przy rozróżnieniu form niemieckich od pruskich i polskich pomaga satemowy rozwój pie. **ĝ* (w niem. mamy tu kontynuanta kentumowy *k*, w językach słowiańskich kontynuanta satemowy *z*, w litewskim *ž*)²². Takie przenikanie się wariantów świadczyłoby o wielojęzyczności ludności zamieszkującej te okolice w wiekach średnich i o łatwości tłumaczenia nazw z jednego języka na drugi.

Tak wielkiej zdolności adaptacyjnej nie wykazują nazwy rzek, choć i tam – zwłaszcza wśród mniejszych obiektów – dochodzi do wielu niespodziewanych zmian fonetycznych. Wspomniana wyżej nazwa rzeczki *Nrowa (Utrata)* ma późniejsze zapisy *Norowa, Mrowa, Vhrowa, Rnowa, Rżewa, Rzewa* i in.²³

W artykule przedstawiłem wrywkowo tylko niektóre nazwy jezior oraz wskazałem na ich powiązania z nazwami rzek, miejscowości oraz, rzadziej, z nazwami osobowymi. Większość z przedstawionych hydronimów powinna być jeszcze lepiej udokumentowana i zinterpretowana, co zapewne jest zadaniem dla zespołu badaczy.

Skróty źródeł i literatury

- Babik – Z. Babik: *Najstarsza warstwa nazewnicza na ziemiach polskich w granicach wczesnośredniowiecznej Słowiańszczyzny*. Kraków 2001.
- BER – *Български етимологичен речник*. Sofia 1971 i n.
- Biolik – M. Biolik: *Hydronimia dorzecza Pregoly z terenu Polski*. Olsztyn 1987.
- Biolik 1994 – M. Biolik: *Mikrotoponimia byłego powiatu ostródzkiego*. Olsztyn.
- BSE – W. Boryś: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Wydawnictwo Literackie. Kraków 2005.
- EWD – *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Red. W. Pfeifer, Akademie-Verlag. Bd. I–III. Berlin 1989.
- Fr – E. Fraenkel: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Bd. I–II. Carl Winter, Universitätverlag. Heidelberg 1962–1965.
- HW – *Hydronimia Wisły. Cz. I: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym*. Red. P. Zwoliński. Wrocław 1965.

²² Forma pie. tego wyrazu to **b'ērĝĕ-eH₂* o znaczeniu ‘jasna, o białej korze’, por. niem. *Birke* ‘brzoza’ EWD I 179, pol. *brzoza*, ros. *берёза*, lit. *bėržas* BSE 43 (akutowana samogłoska w lit. i akcent na drugiej sylabie rosyjskiego pełnogłosu są śladem wydłużenia po zaniku spółgłoski laryngalnej *H*).

²³ Por. J. Duma: *Nazwy rzek lewobrzeżnego Mazowsza...*, s. 30–1; tegoż: *Sposoby fonetycznych adaptacji niektórych starych nazw rzecznych do języka polskiego*. [W:] *Onomastyka polska a nowe kierunki w językoznawstwie. Materiały z XI Ogólnopolskiej Konferencji Onomastycznej 15–17 czerwca 1998 Bydgoszcz–Pieczyńska*. Red. M. Czachorowska, Ł. M. Szewczyk. Bydgoszcz 2000, s. 335–343.

- HE 1993 – R. Przybytek: *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens (Nazwy miejscowe pochodzenia bałtyckiego w południowej części Prus Wschodnich)*. Franz Steiner Verlag. Stuttgart.
- KM – Kartoteka nazw rzek i jezior Mazowsza (nazwy zbierane z różnych źródeł przez prof. Ewę Rzetelską-Feleszko do nieukończonego opracowania nazw rzek prawobrzeżnego Mazowsza).
- LPŽ – *Lietuvių pavardžių žodynas*. T. I–II. „Mokslas”. Vilnius 1985–1989.
- Mp 100 – Mapy topograficzne Polski 1:100 000 wydawane po wojnie przez WIG. Warszawa.
- NMP – *Nazwy miejscowe Polski*. Red. K. Rymut. T. I i n. Kraków 1996 i n.
- RospondSE – S. Rospond: *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*. Wrocław 1984.
- SG – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. I–XV. Warszawa 1880–1902.
- SISE – F. Sławski: *Słownik etymologiczny języka polskiego*. T. I–V. Kraków 1952–1982.
- SNW – *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*. Red. K. Rymut. T. I–X. Kraków 1992–1994.
- SSNO – *Słownik staropolskich nazw osobowych*. Red. W. Taszycki (i in.). T. I–VII. Wrocław 1965–1987.
- SW – *Słownik języka polskiego*. Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki. T. I–VIII. Warszawa 1900–1927.
- Sychta – B. Sychta: *Słownik gwar kaszubskich*. T. I–VII. Wrocław 1967–1976.
- TK 25 – Topograficzne mapy niemieckie wydawane od 1911 r. (dostępne w Internecie).
- Udolph – J. Udolph: *Die Stellung der Gewässernamen Polens innerhalb der alt-europäischen Hydronymie*. Heidelberg 1990.
- Vanagas – A. Vanagas: *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. „Mokslas”. Vilnius 1981.
- Vasmer – M. Vasmer: *Этимологический словарь русского языка*. T. I–IV. Moskwa 1986–1987.
- Walde – A. Walde: *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen*. T. I–III. Berlin und Leipzig 1930–1932.

Inne skróty

bulg.	– bułgarskie	niem.	– niemieckie
gr.	– greckie	pol.	– polskie
gw.	– gwarowe	pie.	– praindoeuropejskie
jez.	– jezioro	prus.	– pruskie
kasz.	– kaszubskie	ps.	– prasłowiańskie
lit.	– litewskie	ros.	– rosyjskie
łac.	– łacińskie	rz.	– rzeka
n.	– nazwa	scs.	– staro-cerkiewno-słowiańskie
n. os.	– nazwa osobowa	suf.	– sufiks

Summary

This paper presents an etymological analysis of certain names in Welski Park Krajobrazowy. In the names of the lakes you can see the impact of the language of the Prussian tribes, German and Polish. Also shown of dependencies between the names of rivers, names of the places and names of lakes.